

J. SARRIONAINDIA. *Hitzen Ondoeza.*

Ed. Txalaparta. 365 or.,

Pilartxo ETXEBERRIA MURUA

Txillardegiren Hizkuntza gaietako ibilbidea.

Gogoeta

"Gauzak eta ideiak lengoaiaren bidez adierazten dira eta, lengoaiari buruz gogoeta egin ez duenak ez du deusi buruz egin gogoeta"

Txillardegi (Jose Luis Alvarez Enparantza, Donostia, 1929) ingeniaria eta hizkuntzalaria da ikasketaz. Gerra ondoko belaunaldi berriko gaztea, garaiz asko, nerabegarora heldu aurretik jabetu zen Euskal Herriko egoeraz: gerra galdua, etsipenak jota, gainbehera zihoan eta desagertzeko zorian zegoen herri bateko semea zela, alegia. "Euskal gramatikaren hastapenak idatzi eta ikasten 17 urte zitueanean hasi bazen ere, geroztik etengabe jarraituko du euskararen ezagutza hobetzen, lantzen, arakatzen eta ikertzen. Txillardegiren bizitzako zimentarrietako bat da gazte gaztetandik agertzen duen hizkuntzarekiko kezka eta ardura bizia. Beraz, ez da harritzekoak, hizkuntzari lotutako hainbat artikulu, saiakera eta libururen egile oparoenetakoa izatea; halaber, euskararen aldeko lanari eta borrokari ia mende erdia eskaintzea, azken buruan, bere bizitzarik gehiena hizkuntzaren alde ematea.

Hizkuntzaren azterketara, hizkuntzak berak eragin dion hizkuntzalari *engagé* dugu Txillardegi

Euskaltzaletasunak bultzatuta euskarari lotutako alor ugari landu, ikertu eta irakatsi ditu, besteak beste: gramatika, fonetika, fonologia,

prosodia, euskararen batasuna (idatzia eta ahozkoa) eta soziolinguistika.

Nire ahalmenaren eta jakituriaren mugak mugaturik, Txillardegiren ibilbide linguistiko oparoa, ezinbestean, mugatuko dut.

Beraz, nire iritziz, funtsezko eta elkarren osagarri diren hiru ardatzetan sustraituko naiz aipatutako ibilbidea zehazteko.

1. Hizkuntzaz eta erabileraz

XX. Mendeko Hizkuntzalaritza Berriaren ideiaz haratago, komunikaziotik eta komunikaziorako baliabide gisa hartuaz, "hizkuntzaz, erabileraz eta egoeraz" egiten dituen gogoeten iruzkinak izango ditut hizketa-gai lehen parte honetan. Gainera, ideia horiek behin eta berriz ekarriko ditut ondorengo lanetara ere.

Inor nahas ez dezadan, beraz, ez ditut sartuko XX. mendeko hizkuntzalaritzaren eskutik datozkigun *-ismoen gerizpean* egin dituen lanak eta ekarpenak: Besteak beste, estrukturalismoaren eta generatibismoaren ildotik¹.

Txillardegik bide horietatik abiatuta teorizatu eta deskribatu duenaz (e.b., "Hizkuntza eta pentsakera" (1966), edo *Euskal fonologia* (1980) edo *Euskal azentuaz* (1984)) ondorengo pasarteetan eta puntu zehatz batzuk aztertzerakoan murgilduko naiz horietan.

Egin dudana hautua azaltzeko nire iritzia adieraztea ezinbesteko da.

Amerikako eta Europako estrukturalismoak eta generatibismoak badute abstrakzioari lotutako alderdi komun bat: hizkuntza estrukturalismoak (gizartean aurkitzen den sistema abstraktua, bere egitura duen sistema da, hezur hutsa edo mamigabea. Eta sistema horren elementuak sistematik hartzen dute bere izaera, ez sistemak elementuetatik. Hau da, hizkuntza dago hizketaren atzean edo forma (hizkuntza) gaiaren atzean (hizketa). Estrukturalismoaren linguistika

---

(1) Mitxelena (1968), "Linguistika berriaren berri onak" JAKIN. "Txillardegigugu, nik dakidanez, linguistika "berriaz" gure hizkuntzan mintzatu den idazle bakarra" (1972, *Mitxelenaren Idazlan Hautatuak*, 192, Ed Mensajero. Bilbo).

hizkuntzaren linguistika da hizketari atxikitako izaera askotarikoa eta aldakorra alde batera utziz, hizkuntzaren atzean zegoen sistemaren bila ibiliko dira eta, ezaguera edo competence generatibismoak (bereiziz hizkuntzaren sistema eta erabilera edo jarduera). Bereizkuntza egiten badu ere, aukera ezaguera horren alde egingo du.

Linguistikan Chomskyrentzat axola duena sistema da, hau da hitzunak hizketarako duten barne-gaitasuna, barne-jakituria abstraktua, eguneroko harremanetako jarduera erreala-aldakorretan lur hartu gabe. Bilatzen dena egitura formala da, azpiko aurkezpenaren forma, azaleko esaldiaren forma eta batetik besterako mugimendu formalak formalizatuko ditu. Barne-egituraketa horren forma aurkitzea eta formalizatzea izango da, beraz, hizkuntzalariak egin behar-ko duena.

Kontzeptu hauek zaildu zuten neurri batean komunikazio-bidezko fenomenoen ulergarritasuna. Estrukturalismoan komunikazioa sistemarekin (egiturarekin) nahasi zen eta Generatibismoan, berriz, makina esaldi-sortzailearekin, hizkuntzaren deskribapen formala egiteko. Funtsean, biak ala biak, hitzunek errealtatean eguneroko jardueretan egiten dutenari baino areago hizkuntzaren ezaguerari eman zioten garrantzia.

Txillardegik, euskarari buruz egindako gogoetei helduaz, 1956-an "Ez bat eta ez beste" ("Euskararen Auziari Buruz") argitaratu zenean Txillardegi ikasketa formalez hizkuntzalari ez bazen ere, ezagun du ederki asko ezagutzen dituela hizkuntzaren atze-aurreak eta euskal idazle klasikoen lanak. Pentsamendu sakona agertzen du hizkuntzaren inguruko gogoetak egiten dituenean, garai honetan garbizaleek gramatikaren, lexikoaren, ... eta hainbat alorretan hizkera berri bat asmatzeko egiten ari ziren ahaleginak direla-eta, uste du, hizkuntzaren kontuak pentsabide argiagoz aztertu behar direla hitzunen erabilera errealean oinarrituz. Honela dio:

*"euskara ez da guk nahi duguna, edo nahi dugun bezalakoa, ... dena da ... hor dago, hor bizi da, herriaren ahotan, ... sorkari biziak dira hizkuntzak, urteetan zehar gu gabe bizi izan direnak, eta gero ere gu gabe bizi daitezkeenak"*².

(2) *Euskararen Aldeko Borrokan*, 2004, 13 or. Elkartanean, S.L.

Zail da zati labur honetan gardenago adieraztea zer den hizkuntza: munduko edozein hizkuntza, geurea zein inorena mintzabide eta adierazpide da, hiztunak euren artean komunikatzeko erabiltzen duten ballabidea: sentimenak, penak, kezak, nahigabeak, ironia, iseka, gogoeta zoragarriak, txatxukeria galantak ... adierazteko erabiltzen duguna, alegia. Gaur egun, eta oraindik ere askoren aho-lumetan entzun eta irakur daitezkeen dikotomia hutsalak alde batera utzi eta ederki asko ohartarazten digu, hizkuntza, geuregana murriztua heldu bazaigu ere, bizia dela, hiztunok egiten dugun hizkuntza, hiztunona dela eta ez beste inorena. Orobat, hiztunok erabiltzen dugun neurrian ez dela ideala, perfektua, ahalguztiduna, garbia edo zikina, egiten dugun modukoa baizik.

Bestalde, bada hor, irakaspen garrantzitsua hizkuntzaren bizitzari buruzkoa; hiztunon bizitzak baino askoz iraupen luzeagoa dute hizkuntzen bizitzak: hau da, gure aurrekoek egiten zutelako eta irakatsi zigutelako egiten dugu eta egiten dugulako egingo dute katanbegiak elkarri lotuaz, katea mendez mendez, milurtez milurte luzatuz. Hala ere, kontuz gero, alderantziz ere, gerta liteke. Bizpahiru belaunalditan hizkuntza galtzea, alegia.

Artikulu berean aurrerago, hizkuntzaren izakera hizpide hartuta honela dio:

“bizi-legeak dituzte, eta haien bizitza eta izakera galtzorian ez jartzeko, haietxei lotu behar, mintzo-legeak gordetzean baitatza hizkuntzaren bizia bera” (13or.)

Alegia, hizkuntza bakoitzak bere izate berezitua edo bere tipologia berezia duela, hiztunok barne-paradigmetan edo gogo-barrunbeetan ongi sustraituak ditugula hizkuntzaren ezaugarriak (edo bizi-legeak Txillardegiren hitzetan esanda) eta barne-gaitasun horrek ematen digula bidea eta neurria prosodiari esker hotsak kateatuz eta uhin akustikoetan kanporatuz mintzatzeko. Bada pasarte laburtxo horretan (aurrerago gehiago zehaztuko du) puntu mamitsu bat: batetik, hizkuntzaren iraupenaz eta osasunaz dioena, eta bestetik, hizkuntzaren egoera larriaz edo heriotzaz iradokitzen duena.

Osasunari bagagozkio, aditzera ematen digu, mintzo-legeak gorde behar ditugula, hizkuntza bakoitzak bere-bereak dituen legeak, alegia; baina bizia den aldetik aldakorra da, ezaugarri zenbait aldatuz

joan ohi dira hiztunok egiten dugun jarduera delako eta horixe delako bizi den hizkuntzaren berezko lege eta ezinbesteko joera.

Hala ere, aldatze hori (bizirik dagoenaren seinale da), osasun onaren seinale izango da baldin eta hizkuntzaren barnetik, barne-ezaugarrietatik egiten bada, eta alderantziz, berriz, aldatze hori erabat kaltegarri izango da, interferentzien eraginetatik edo hizkuntza berri bat asmatzetik badator, "asmatzeko eskubiderik ez dugu, ... ezin asma dezakegu deus ere"³.

Garratz mintzo da, aldaketak sakonak inguruko hizkuntzen eraginetatik, interferentzietatik datozenak direnean epaitzerakoan:

*"erdalakeria horiek, ... eboluzioaren aldaketak direla esan omen daiteke. Baina horiek ez dira, ... eboluzioaren seinaleak, herio-ikurrak baizik ... gaurko euskara ez da oso bizia, erdal kutsua toki guztietan sartu zaigu eta erdaraz pentsatzen dutenak uste dugun baino askoz gehiago dira"*⁴.

Edota, ahuleziak jota hiztunek euskara halamoduz lardaskatuta erarabiltzetik edo ez egitetik datorrenean hizkuntzaren beherakada:

*"euskaltzale garen guztiok bihotzondoan iltzatuta daramagu euskararen galera"*⁵.

Txillardegik XIX. mende bukaeran kokatzen du Euskal Herrian eta euskararen historian gertatzen den eten nabarmena. Eten horren arrazoiak ematerakoan ondokook alpatzen ditu: foruak galdu, kanpotarrak Eukalerriratu, industria hasi eta beste hainbat gertakarik eragin zuten euskararen jatoriasuna galtzea, ahozkoaren moteltzea, interferentzien eskutik erdalduntzea eta euskaraz hitz egiteari uztea.

Euskararen egoera larriaz kezkatuta, egin beharrekoaz ohartuta ondokoa dio:

*"euskararen historia eta gaurko egoera aztertu behar dira edozein gauza erabaki baino lehenago"*⁶.

(3) O. C., 14 or.

(4) O. C., 15 or.

(5) O. C., 19 or.

(6) O. C., 15 or.

Berriz ere, erabateko gaurkotasuna duen pasarteak dugu. Hizkuntzaren zeinahi alor finkatzerakoan eta nondik-norakoak erabakitzerakoan, lan teorikoaren eta praktikoaren beharraz ohartarazten du. Badirudi, hizkuntzalaritzari atxikitzen zaizkion eremuez ari dela: hizkuntzaren historia edo idazle klasikoaren ezagutza (horien inguruan arretaz hartu beharreko ohar zenbait eskaintzen ditu joskeraz edo lexikoaz), morfologia, dialektologia, prosodia, fonetika, fonologia ... gutxienez, hiztunok errealitatean egiten dugun erabileraren atze-aurreak arakatzeko.

Garai hartan eta gaur egun oraindik aztergai den terminologiaz diharduen pasarteetan, gogor da oso Txillardegik eskuarki erabiltzen diren hitz "mordilloez" edo zabarkeriaz hartzen diren gaztelaniazko hitzen inguruan.

Hala ere, garbi uzten du erdaratik datorren oro ez dela arbujiagari on baizik, euskal fonetikaren galbahetik iragazita hiztunek ongi errotu dituztelako bere eginez mendez mendez hitz "jator" horiek.

Proposatzen duena da, zabarkeria eta garbizalekeria baztertu behar direla eta erdibidea aurkitzen saiatu. Beste alor askotan ez ezik, lexiko kontuetan ere, sakon egin behar dela azterketa. Bestela, idazleak dioten moduan, inork ulertzen ez duen hizkera asmatuko litzateke hizkuntzarentzat galgarri eta kaltegarri. Beharra, berriz, garbi ikusten du Txillardegik: euskara bizia behar dugu euskaldunon mintzabide eta adierazpide izango dena (ondorengo urteetako lanetan ere, behin eta berriz idatziko dituen ideiak ditugu).

Izan ere, erabiltzen dugunok ematen diogu bizia euskarari, hau da, guk ematen edo kentzen diogu oharkabea edo ohartuki eguneroko harremanen bidez arnasa eta indarra aurrera egin dezan edo odolustu dadin.

Gaur egun oraindik barneratuak ditugun zenbait mito ere mintzagai ditu: "hizkuntza garbiaren" mitoa "*hizkuntza bizieta ez dago garbikeriarik*". Izan ere, hizkuntzak ez dira garbiak edo zikinak, garbizaleak edo mordillozaleak, hiztunok gogo-barrunbeetan duguna adierazteko ahoz egiten dugun erabileran aurkitu beharko da garbitasuna edo zikinkeria, ez hizkuntzan; ongi barneratutako beste mito bat: "*euskarak ez duela ezertarako balio*"⁷. Txillardegik aldarrikatzen du edozein gauzatarako gai dela euskara. Berretsiz idazlearen esana,

(7) O. C., 21 or.

esan dezaket, euskara ere, munduko beste hizkuntza txiki edo handi bezalaxe, sistema osoa dela, nortasun betekoa, hiztunon erreferentzia kolektiboa, zernahi adierazko, zernahiz mintzatzeko eta sortzeko gaitasuna duena. Komunikazio-behar guztietarako eta esparru guztietan erabiltzeko baliagarri da euskara.

Hala ere, ezin ahantzi, boterearen eskutik historian zehar egindako bidegabekeria linguistikoak, egoera geopolitikoak, administratiiboak, ekonomikoak, merkatu-interesak, estatuaren interesen araberrako indarrek eta abar balio-irritzi negatiboak ezarri dizkiotela hizkuntzari, hiztunen nortasun linguistikoa ahultzeko eta balioa kentzeko euskarari.

Azken buruan, sinestarazi digute eta barneratu izan dugu gureak ez duela ezertarako balio. Gutxiestearen zulotik ateratzeko, Txillardegik dio, uste ustelak alde batera utzi eta euskararen beharrak ongi ezagutu behar direla aurrerantzean eginkizun praktikoak zuzen bide-ratzeko, erabat beharrezkoak direlako euskara gaitu, batu eta osatzeko.

Aholkuak ere ematen ditu arestian esandakoak betetzen has-teko: nor bere aldetik euskara ahalik eta sakonen ikasi (idazle klasikoak aztertuz eta euskal herritarrekin harreman estuetan jarriz); dauden euskal eskolak taxutu, elkartu eta eratu (haurrentzat eta euskaldun berrientzat); euskaltzaleen arteko ezagutza biziagotu; euskal aldizkariak eta erakundeak indartu; euskal jaiak eta antzerkia zuzpertz. Eta Euskaltzaindiari, berriz: a) euskararen alde herritarrek egiten dituzten ahaleginak bere babesean zuzendu beharra eta b) euskararen batasuna zehaztea.

2. Euskara idatziaren batasunaz

XIX. mende bukaeran koka daitezke euskara batasun bidean jartzeko saio aipagarrienak. Hiztun komunitate osoarentzat baliagarri izango zen ereduaren beharraz jabetu zen zenbait euskalari, hau da, hizkuntza irakurri eta idatzi ahal izateko egokitu behar zen eta ortografia arau-bidean jartzeko egin ziren lehen saloak.

Hala ere, XX. mendean, gerra aurretik, (1918) Elizalderen saio mamitsua eta bereziki aipatzea merezi duen Azkueren "Gipuzkera Osatua"(1919) ditugu. Berealdiko garrantzia du azken honek, ez

gipuzkera delako hautatu zuen euskalkia, baizik eta idatziarekin batera ahoskera ere batasun-bidean jarri nahi zelako zabalduenik zeuden ordezkatzak oinarritat hartuz. Azkueren eskariz, ahoskera aztertzeko egin zuen N. Tomás fonetikari ospetsuak *Pronunciación Guipuzcoana* (1925). Lan zehatz eta zorrotz hau garrantzi handikoa da euskal fonetikaren baranoan hizketa hotsen deskribapen xeheaz gain prosodiari ere lekua ematen diolako.

Gerra ondoren, berriz, Krutwig, 1951 eta Villasante, 1952, gutxienez, alpatu beharrekoak dira. Euskaldunontzat urte gaizto eta zalapartatsu izan ziren horietan etorriko dira euskara batasun bidean jartzeko proposamen teoriko zehatzak (autore klasikoen eta izkribu zaharren azterketa, euskalki bizien ezagutza sistematikoa, ... eta abar).

Lan teorikoetan oinarrituta proposamen zehatzak egin zituztenen artean funtsezko dira Txillardegiren batasunaren aldeko lan oparoak.

Euskara batuaren aitzindari, bultzatzaile nagusi eta langile sutsuenen artean kokatu behar dut Txillardegi.

Euskara idatziaren batasuna bideratzeko Euskaltzaindiak 1968. urtean Arantzazun egindako Biltzarrean finkatu bazituen ere Euskara Batuaren Oinarriak, alde zuzenetatik bidea jorratua eta urratua zuen Txillardegik beste zenbaitekin batera.

1958an Bilboko *Euskaltzaleen Biltzarrean* aurkeztu zuen "Batasunerako Bidea" izeneko lanak agerian uzten du garai horretan euskarak bizi duen egoera kezagarria, Txillardegiren ardura eta Batuaren zantzuak bideratzeko izan zuen kemena.

Aurkezpen honetan "Anarkia guztikoan dela" esaten digu eta honen zimentarriak aipatzeko "eskizofrenia" hitza ere erabiltzen du:

*"gure anarkiaren sustraia hauxe da nire ustez: kanpoko gauzak eta egjak, eta geure burutazioak nahastea. Eskizofrenia molde bat, agian"*⁸.

Anarkia horren froga gisa, zenbait adibide dakartza (esaterako, euskera ala euzkera erabilerek sortzen dituzten zalapartak). Hala ere, teoriak teoria, uste du usadioa dela erabakitzaile hizkuntza kontue-

(8) O. C., 27 or.

tan, hau da, usadioak epaitu behar duela teoria eta ez teoriak usadioa.

Euskal sena hizpide hartuta, gaztelaniarekin alderatuz, euskararen zenbait ezaugarri dakartza: hizketa-hotsen bereizkuntza eta horien ahoskera zuzena adierazten du (euskarazko ,s hotsek ez dute gaztelaniaren hots eta balio bera); mugagabearen erabilera; joskeraren inguruko zenbait zertzelada ... Eta anarkia erauzteko "geure batasunetik hasi behar" dela ezinago garden ikusten du. Bestalde, biziki kezkatzen du euskara biziaren moteltzeak, izan ere, euskara bizia ahuldu, moteldu, galdu ahala halekin batera galduko baitira euskararen berezitasunak (Gaur egun ere, beste horrenbeste esango nuke, berretsiz Txillardegik esana).

Irakurriak ditu, zalantzarik ez, gure idazle klasikoak eta uste ere uste du, xehetasunetan sartu gabe, jatorragoa dela euskara zaharra gaurkoa baino. (Badirudi, Axularren etorriari eta idazkera fonetistari egiten diola erreferentzia).

Jatortasuna eta usadioa aintzat hartuta gomendio zenbait plaza-ratzen ditu aditzera emanez zein diren euskal hitz edo esaera jatorrak.

Garbizalekeriak ekarri duten kalteaz, berriz ere, mintzo zaigu. Gogoeta interesgarria egiten du egileak "garbizaleek" hitz arrotzak hartzea debekatzen dutelako, esanez, hori egitea euskarari arnasa kentzea dela, hizkuntza bizi guztiak egiten duten zerbait dela biziko badira eta egokituko badira premia berrietara.

Artikuluaren bigarren partean batasunerako bideak proposatuko ditu. Asmaketak eta berritzeak arbuizatu, euskal idazle klasikoen (Mendiburu eta Duvoisin ongi aztertuak eta gidari ditu) eta euskal hiztunen eruedetan lur hartuko du. Ongi berezita hala ere, zer proposatzen duen literatur euskalkitzat (Euskal Herri osoa du gogoan. Liburuetan, komunikabideetan, zineman, ...erabiltzeko) eta zer herri-euskalkitzat (tokian tokiko aldizkari, herri-antzerki, dotrina, ... hola-koetan bertako euskalkia eredu). Besteak beste ondorengo hauek dira aipagarrienak:

1. Literatur euskalkitzat Oiartzun, Sara eta Elizondoko euskara hobesten du honetan Villasanterekin bat dator.

2. Deklinabidean mugagabearen, mugatu singular eta pluralaren bereizketa egitea eta gainerako kasutan, Mendiburuk darabilen eredia proposatuko du.
3. Joskeran Altuberen iritzia hobesten du esaldi laburretarako eta gainerakoan, berriz, Mendiburu eta Duvoisin hartuko lituzke eredu.
4. Lexikoan, batetik, ideia zaharrak adierazteko, euskaldunak aspaldi hartutako mailegu zahar irentsiak hobesten ditu, bestetik, ideia berriak adierazteko: a) antzinako hitzak hartu adiera berria emanaz (Orixeren eredia); b) euskal eratorpenaz eta elkarketaz ballatu hitz berriak sortzeko (Orixe du gogoan); ©) maileguen berrien bidea baina horiek euskal fonetikaren legetara egokituta; Leizarraga eta Axularren artean, Axularren eredia du gogoko (pentsatzekoa da hiztunek ahozkoan egiten dituen ordezkatzekak, guztiak ez badira ere, idatzian islatzen dituelako).
5. Ortografiaraz, hizkuntzalaritzaren ikusmoldetik oinarritzakoak diren bi ohar egiten ditu. Batetik, euskal fonetikan oinarritutakoa izatea, eta, bestetik, zail gertatuko ez dena izatea. <H> grafemaren alde lerratuko da, kontsonante hasperendunak libre idaztea proposatzen du: hau da, kontsonante ondoko <h> grafemarekin edo gabe.

Azkenik, Euskaltzaindiari duen betekizuna gogorazten dio eskatuz gogorrago jokatu behar duela eta "Jagon-sailak" bere gain hartu behar duela euskararen batasun-eginkizuna.

Euskaltzaindiak, hala ere, ez zuen berehalakoan hartu Euskara Batua bideratzeko erabakia. Horiek horrela, ikusirik bost urteren buruan Euskaltzaindiak ez duelako erabaki sendorik hartu, haserre, oso haserre (en colère) idatzitakoa dugu ondoren datorren gutuna.

1963an Angelun idatzi eta A. Irigoieni igorri zion "Euskaltzaindiko adiskide maiteok, AGUR" (Txillardegik, gero onartu ez bazioten ere "demisio" hori, aurkeztu aurkezten du eta gutuna "urgazle" izendapen diplomarekin batera bidali zuen).

Kritika gogorra egiten dio Euskaltzaindiari astindu ederra emanaz: "euskara biziaren zaindaria egon uste duelako edo hala agertu nahi duelako"⁹; bere eginkizunak betetzen ez dituelako; "askotan ageri delako koldar (eta Francoren morroi), baina gutxitan ausart eta

euskararen zerbitzari"¹⁰. Eskatu ere eskatzen dio zortzi puntutan laburbilduta, Biltzar Nagusi bat antola dezan, biltzar horretan euskara idatzi batuaren mugarrak finkatu eta erabakitzeko. Erabaki horiek hartzen dituenean, Euskaltzaindiari gutun honetan egiten dizkion salaketa guztien barkamena eskatuko duela ere badio.

Urtebeteren buruan (1963-1964) Euskara Batuaren eginkizuna bideratzeko euskalki guztiak ordezkatzan zituen batzorde berezi bat hautatu zen iparraldean eta lan-bilerak egiten hasi. Bileretako proposamenak postaz bidaltzen zizkieten astero hegoaldeko 80 bat euskaltzaleri (Mitxelena barne) guztiei iritzia eskatuz.

Euskara Batuaren oinarriak finkatzerakoan funtsezkoa da Txillardegiren ekarpena. Bera zen "Euskal Idazkaritza" elkarteko euskararen alorreko buru eta idatzi ere berak idatzi zuen txostena, 1958an "Batasunaren Bidea" izeneko lanean oinarrituz.

Hiru ardatz nagusi landu zituzten:

1. Izenaren deklinabidea, mugagabearen erabilera azpimarratuz
2. Aditz laguntzailea, ez osoa, oinarritzko jokoak bakarrik
3. Euskal Herriko toponimoen zerrenda

1964ean Egin zen Baionan Biltzar Nagusia eta handik ateratako proposamenak argitaratu eta hedatu ziren Ipar eta Hegoaldean. Berebiziko arrakasta izan zuten euskaltzale gazteen artean.: *Jakin* aldizkariak bere egin zituen 1965, 18; 20-28; beste horrenbeste, *Zeruko Argia* eta *Anaitasuna* aldizkarietan. Baina kontrako sutsurik ere izan zuten, hizkuntza-arazo zena politizatuz eta grafemaren kontra erabat tematuz.

Labur bilduz, esan daiteke, proposamenak egiteko garaian, bi kezka nagusi daudela: bata, hizkuntza idatziaren batasunari lotua eta bestea, proposamen horiek guztiak sozializatzea ahalik eta gehien

Harrigarria bada ere, ahoskeraren batasun bidez ez da deus esaten ez Baionako Proposamenetan ez eta 1968ko Arantzazuko Txostenean ere. Alegia, idatziak hartuko du lehentasuna.

---

(9) O. P., 48 or.

(10) *Ibidem*

Hala ere, ortografia dela eta, ahoskera gogoan, Txillardegi ez dator guttiz bat zenbait proposamenekin, ahoskerari kalte egiten diotelako eta galera lekarkeelako ahozkoan (e. b., ez partikula bereiz idaztea).

Arantzazuko Txostenean¹¹ (1968) "1964an Baionan egin zen biltzarraren erabakiak hartzen ditut oinarritzat, punturi gehienak astiroago ukituaz"¹².

Mitxelenak ere ahoskeraren kezka azaltzen du:

"ez da komeni, ordea, besteak beste, aho hizkuntza batera eta irakurgaietakoa bestera ibiltzerik". **"Ez eta bait** ekin nola joka? Ez dut hemen argi ikusten Baionakoen arrazoia. Biek aldakuntza berdintsuak eragiten dizkiotenez gero darraienari (eztu; baitu; etzuen) ... beste aldetik, berriz, are okerrago, **ez du, ez zuen, ... ebakitzea (ahoz esatea!!)** dotoregotzat hartu du zenbaitek. Eta letrak duen miragarritzko indarra lagun, beldur naiz ez ote litzatekeen, askaturik idaztekotan, mintzaera hori nagusituko gure artean"¹³

Hizkuntzetan oro har, batasuna finkatzerakoan eta arau-bidean jartzean, idatziarekin batera arautu ohi da ahozkoa. Txillardegik ahozko estandarra gogoan badu ere, hizkuntzaren egoera larriak eta praktikotasunak eraginda (ikastoletako ikasle, irakasle, euskaldun berriak, liburu-aldizkari argitalpenak, ... gogoan), urte batzuetan berderen, lehentasuna izkribuzkoari emango dio.

Hala ere, ez da kasualitatea hasiera-hasieratik, euskal fonetikaz, fonologiaz eta prosodiaz duen ardura. Gogoko ditu Axularren idazkera fonetista eta Azkuek azaltzen dituen fenomeno fonetikoaren aldeko joera garbia du. Hala ere, Ahoskera Batuaren aldeko proposamenak beranduago etorriko dira: euskal fonetika, fonologia eta prosodia landu eta ikertu ahala, alegia.

---

(11) "Euskeraren batasun bideak", (1972), Mitxelenaren *Idazlan Hautatuak*, Ed. Mensajero. Bilbao.

(12) O. P., 97 or.

(13) O. C., 98 eta 103 or.

Baina 1968an Arantzazuko Biltzarrera bidali zuen txostenean bazuen aurreragoko kezkarik, Euskaltzaindiaren erabakiei ahalik eta zabalkunde handiena eman behar zitzailela esaten duenean.

Ardura horrek bultzatuta etorriko da, berebiziko arrakasta izan zuen *Euskara Batua zertan den* (1974) liburua. Euskaltzaindiaren erabakiak azaltzea, argitzea eta ahalik eta gehien hedatzea zuen helburu. Liburu horretan ematen dituen argibideek eta azalpenek garrantzi handiko izan ziren euskal irakaskuntzan oro har, eta bereziki alfabetatze-munduan.

Sustrai bila (1970) eta hori bera osatuago zenbait aldakuntzarekin *Oinarri bila* (1977) liburuan euskal gramatikaren zenbait alderdiren azterketa xehea egiten du; urte betera *Euskal Gramatika* (1979) izeneko liburua. Izenburuak berak dioen moduan euskal gramatika du aztergai, Azkue, Lafon eta Altube gidari harturik, euskararen oinarri sendo eta seguruenak biltzea du helburu. Interes handiko kapituluak dituen arren ez naiz liburu horren barneko xehetasunetan sartuko, ez eta *Fonologiaren Matematikuntza* liburuan ere (1979). Azpimarratu bai, azpimarratzea ezinbesteko delako, Txillardegik barne-barnetik egiazki sinesten duena praxira eramango duela. Aipatu berri ditugun liburu guztiak euskara hutsez eta "euskaldunentzat" egin ditu.

Parte hau amaitzeko, esan liteke alor horietan euskaraz zegoen hutsune latza betetzera etorri zirela Txillardegiren liburu eta artikuluguzti-guztiak.

3. Euskal fonologiaz, azentuaz eta ahoskera batuaz

Euskal fonetikaz, fonologiaz eta prosodiaz egiten dituen ikerketak aurreko lanen osagarri eta Ahoskera Batuaren euskarri dira.

Euskara idatziaren normalizazioan (corpus-ean eta estasu-ean) aitzindari izan dela esan dugun moduan, beste horrenbeste esan behar dugu Ahozko Batuari buruz, alegia, aitzindari eta sustatzaille nagusi dugula honetan ere.

Txillardegi da nire ustez Ahoskera Batuaren beharra behin eta berriz aldarrikatu duena, horren beharraz euskal hiztunak sentibera-razi dituen, eta ahoskeraren batasunaren alde funtsezko lana egin duena.

Ezin konta ahala dira, ahoz eta izkribuz, Euskara Batuaren Ahoskerari eta prosodiari buruz, azaltzen dituen irizpideak eta proposamenak. Ezagunenei so eginez, besteak beste, aipa ditzaket: 1978an "Fonetika baturantz"; 1979an "Euskara normalizatuaren ahoskatzeaz"; 1980an *Euskal Fonologia*; 1982an "Euskalkien fonetika eta euskara batua"; 1984 *Euskal Azentuaz*; 1992an "Fonologiaren normalkuntzaz" eta hurrengo urteetan argitaratutako hainbat.

Lan horietan guztietan ageri da ahozko euskara batuaren arazoa eta Txillardegik duen kezka:

"ahozko euskara inoiz baino okerrago dago gaur; erdal interferentziak azkartu eta ugalduta, euskal sena ahuldu eta suntsitu baita euskaldunik gehienengan ...Euskara Batua, beraz, idatzian finkaturik gelditu ondoren, maila mintzatuan ere behar da finkatu; eta azkar gainera ..." ¹⁴(1980, hitzaurrean)

1978an Euskaltzaindiak Bergaran antolatu zuen Biltzarrean Txillardegik bi txosten aurkeztu zituen. Lehenean, 1968ko Mitxelenaen txostenean, idatzirako proposatzen zena irakurtzekoan egin beharreko ordezkatzeei buruz egiten dituen oharrak bere egiten ditu *Ebakeraz* izeneko 2. puntuan: e.b., kontsonante afrikarien aldame-neko herskari ahostunen ahoskabetzea izkorri, ozpera, .. ¹⁵.

Bigarreanean, berriz, bokal eta kontsonanteen ebakeretatik abiatuta, hiztunok eskuarki egiten ditugun ordezkatzeko fonologiko hedatuenak ditu aipagai. Horietako zein hobesten duen adierazi ondoren, Ahoskera Baturako proposamen batzuk egiten ditu.

Azentuaz dihardu azken puntuan. Arazo nagusitzat jotzen du Txillardegik azentuarena eta honi buruz, esaten digu beste txosten berezi eta oso bat merezi duela.

1980an argitaratu zuen *Euskal Fonologia* liburua mugarri izango da. Batetik, euskal filologia ikasten zutenek oinarritzko zerbait euskeraz behar zutelako eta hutsune hori betetzera etorriko da liburu hau, eta bestetik, egiten dituen ekarpenengatik.

(14) *Euskal Fonologia* (hitzaurrean). EV argitaletxea. Donostia.

(15) "Euskera", XXIV, 61 or.

Liburuaren lehen partean (helburu didaktikoa du argi eta garbi) euskal fenomeno fonetikoaren deskribapena egiten du Gavel, Larrasquet eta Mitxelenaren lanak kontuan hartuz; esperimendu bidezko fonetikariaren lehen ekarpenak (N. Tomás eta Larrasquetenak euskarari buruz egindakoak, eta Delattre, Avram, Quillis, Ladefoged eta Fantenak beste hizkuntzetan eginak, bokalen diagrama eta guzti) eta euskal hotsen deskribapena egiteaz gain, Europako estrukturalismoaren eta lehen fonologia sortzailearen ikuspuntutik egindakoak ere biltzen ditu.

Liburuaren bigarren partean, berriz, (ez dugu ahaztu behar, unibertsitatean euskarazko irakaskuntza-beharrei erantzuteko, guztia euskara hutsez burututako lehen eskuliburu mardul eta sendoa dugula Euskal Filologia ikasketetan irakasle-ikasleek urtetan erabilia) nola teoriaren aldetik hala azterketarenetik *SPEn*¹⁶ proposatzen den azterketa fonologikoan oinarrituz azaltzen ditu euskarazko ordezkatzak eta erregela bidezko formalizazioa egiten du Euskara Batuaren Ahoskerari dagozkion oinarriak jartzeko Lehen Fonologia Sortzailearen arabera.

Burututako azterketa fonologikoan oinarrituta, Ahoskera Baturako proposamenak egiten ditu Bergaran 1978an "Fonologia Baturantz" izeneko artikuluan definitutako ereduan lur hartuta, baina zenbait puntu osatuz, beste zenbait zehaztuz edota aldatuz.

Aipagarriak dira liburu honetako ekarpenak:

- Azentu-unitateen gutxieneko zerrenda segurua eskaintzen du azalpenak emanez.
- Aldizka, bereziki euskal aspirazioaren kapituluan, euskal aspirazioari buruzko argibideak ematen dituen arren, azentuaren *arazo nagusi* horrek ikerketa gehiagoren beharra duela diosku (437 or.).
- Euskal eta erdal fonologiaz diharduen kapitulua (XXIII) argigarria da oso bete-betean sartzan baita euskararen erdaratzean fonetika eta fonologia alorretan: a) ziztukari eta txistukariaren ahoskeran gaztelaniaren eragina hegoaldeko euskalkietan eta frantsesarena iparraldekoetan; b) *yeismoa*

(16) N. Chomsky eta M. Halle (1968) *The Sound Pattern of English*

hartzen ari den indarra eta ondorioz horren dakarren galera eta, c) kontsonante bilkuretako ebakera arrotza dela-eta: *"euskara berri hori erdara hutsa ote den galdera egiteko momentua etorri da"* dio (377 or.). Uste baitu ahoskera-aldakuntza horiek erdaren eragin bortitzetik datozela.

- Mailegu berrien arazo fonologikoez ari den kapituluan, berriaz, aurreko puntuan esandakoak zabaltzen ditu. Hala ere, mailegu berri horien idazkerak arduratzen du ahoskeran eragiten dutelako. Arrisku larria gainera euskal fonetikaren etorkizunerako, gaztelaniaz bezala irakurtzen direlako <erreakzio, eskizofrenia, mundiala>, euskal modura irakurtzen jendeak ez dakielako.

Euskaltzaindiari ortoepia zehaztasunez eta berehala finka dezan eskatzeaz gain, liburu bidez eta ikastaroetan irakatsi beharraz ohartarazten du:

"eta ideia nagusi bat hedatzen saiatu beharra dago, jadanik: euskaraz ez dela idatzirik dagoena, bere horretan irakurtzen. Euskaraz, frantsesez edo ingelesez bezala, oso urrun daudela kodigo idatzia eta kodigo mintzatua ... euskaraz honelako legeak eman behar dira" (399 or.). *"Lege horiek zein diren Euskaltzaindiak behar du erabaki, eta funtzionala izango bada, azkar behar du erabaki"* (400 or.).

Berealdiko garrantzia duen puntua dela deritzot. Izan ere, garai honetan euskarazko komunikabideetan eta irakaskuntzan, nahikoa zabaldua zegoen, euskaraz irakurtzean edo "Batuaz" hitz egitean, ez zegoela ezer egin beharrik, zegoen zegoenean idatzia irakurri behar zela, askok, gainera, dotoreagotzat jotzen zuten eta joera hori biziki hedatu zen, ohartu gabe gaztelaniazko fonologiaren arabera egiten zutela irakurketa eta hizketa, euskal fonologiak berea duena apurtuz.

Ez nuke alpatu gabe utzi nahi, erabiltzen dituen gaiak dituzten zailtasunak gaintuz, Txillardegik liburu honetan egiten dituen ahaleginak:

1. deskribapenaren ondotik ahoskera zehazten
2. prosodiaren alderdi zenbait azaltzen (diptongo, hiato, hasperena, azentu unitateak)

3. oharrenari ematen dion garrantzia azpimarratzekoa da. Esaterako 7 unitatea etabiltzen du ertz baino egokiagoa delako oharrenarako.
4. hizkuntza gaitzen fonetika eta fonologiaren beharrianetarako
5. terminologia bera hizkuntzaren barne-barnetik arakatu eta lantzen du.

Geroztik, termino berri zenbait sartu eta aldaketaren bat edo beste egin bada ere, oro har, Txillardegik liburu honetan proposatzen duen terminologia eta alor honetako Mitxelenaren ekarpenak dira nagusi.

Aurrerantzean ere, Txillardegik, etengabe jarraituko du euskal fonologiaren eta azentuaren korapiloak askatzen, areago aztertzen eta zabaltzen. 1981ean "Euskalkien Fonetika eta Euskara Batua" izeneko artikuluan, euskalkien arteko mugak, ezaugarriak, diptongoak, hiatoak, ... kate mintzatuko neutralizazio nagusiak azaldu ondoren, prosodiak arduratzen du: intonazioa, azentua (edota tonua) oso gutxi azertu delako gaur arte ... eta prosodiaren arazoak gehiago azertzea eskatzen du erdalduntzat jotzen diren ahoskerak batean eta bestean entzuten direlako. Artikulu berean, Euskaltzaindiari eskatzen dio, beharra gorria izanik, fonemak eta kate mintzatu osoa nola ahoskatu behar den erabaki dezan.

Oharturik erdal azentuaren eragina ari dela nagusitzen eta ondo-rioz gero eta arrotzago direla hizkera eta prosodia euskaldunen ahotan prosodiaren arazo zailari gogoz helduko dio bere baitan duen kezka eraginda.

1984ean argitaratu zuen *Euskal azentuaz* izeneko liburua¹⁷, fonologiaren osagarri eta mugarri dugu. Ikerketa lan honekin, orain arte fonetika eta fonologia alorretako lanen eskutik aurkeztu dituen Euskara Batua Ahoskatzeko proposamenak mamitzera, gorpuztera eta osabetetzea dator.

Alegia, hitzunok idatzi batua ahots bihurtzean edo maila zainduan hitz egiterakoan zein azentuz eta zein intonazioz egitea eskatzen duen euskarak aztertzen du Euskaltzaindiri proposamenak aurkeztuz honek arauak eman ditzan.

---

(17) Elkar. Donostia.

Euskalki guztiak kontutan hartuz, azentu-unitatea definitu, (prosodia-unitate batez ahozkatzen da) eta zedarritu ondoren (klitikoak: proklitiko <eztakite> eta enklitikoak <etxerakoan>), zerrenda zehazten du. Izan ere, azentu-unitatearen mugak ez badira behar bezala kontuan hartzen, berez egokiak diren erregela fonologikoez desbideratze larrira eraman baitezakete.

Mendebaldeko azentu-bidea hautatu behar dela iruditzen zaio, liburuan zehar ematen dituen hainbat arrazoiengatik eta azentu-unitateari ezarriko litzaiokeen erregela nagusia ere formulatzen du.

Asko dira liburu honetako ekarpenak baina azpimarratzekoa da duen balioa, oro har, azentua (*ad cantus*-etik datorrena) zentzu zaballean hartuta¹⁸, egiten duen azterketaren mesedetan.

Aipatzekoa da ikerketa honetan behin eta berriz hitzunon ohar-menari ematen dion nagusitasuna, ikerketa akustikoen gabezia eta horien beharra nabarmena izanik ere, burupide ezin hobeaz, garbi aditzera ematen du, datu akustiko horiek besterik gabe ez digutela soluzioa ekarriko, areago, makinek (gaur egun ordenagailuetako programek esango genuke) jasotzen dituzten ñabardura guztiak –garrantziko izanik ere–, hitzunen oharmenerako bereizgarri eta bereizle ez badira, balio linguistikorik ez dutelako izango da. Bestalde, euskal prosodiaren korapiloak askatzeko azalpen linguistikoa eraiki beharra garden azaltzen du.

Bestalde zientzi-literatura guztia ezagutzeari eta euskal prosodiaren ikerketara ekartzeari ezinbesteko deritzo, bide berriak zabaltzen dituztelako eta ikustezin diruditen gorabeherak argi berriz ikusten laguntzen digutelako euskal azentuaren ezagueran.

Ikerketa-lan honen ekarpenak asko izanik ere, zenbait, behintzat aipatu nahi nituzke:

(18) *Hitzak ahots bihurtzean, hotsak denboran barrena erritmikoki uzartzeko erabiltzen dugun musika: doinu gorabeherak, erritmo unitateak, nabarmen-tze-guneak, hotsen Iraupena, ... azken buruan, prosodia esango genuke. Eta prosodia ez da azentua bakarrik, azentua du bere osagaien artean, baina ez da azentua: hizketaren alderdi musikala osatzen duten elementuen bilduma hartuko luke bere barnean.* M. L. Oñederra, "Euskera" XLIII, 1998, 2, 440

1. Mitxelenak proposatzen dituen lau azentu-ereduak bitan biltzen ditu: mendebaldekoa (W) eta ekialdekoa (E).
2. Proposatzen dituen ereduak bereizteko azentu-joera nagusia hartzen du aintzakotzat: mendebaldeko azentuaren joera ezkerretik eskuinerakoa litzateke eta ekialdekoa berriz, alderantziz.
3. Lehenetarikoa da bokal harmonia, silaba egitura, erritmo-unitateak, ... aztertzen dituen prosodiaren argitan.
4. Ezaugarrien artean, Zuberoko azentu-molde azkarrenetakoa izanik ere, lauagoa eta berdina da gaztelaniazkoa baino.
5. Azentua aldakorra kokalekuari begira eta ez da erabat sistematikoa lexikoan eta gramatikan.
6. Euskal silabaren azterketan, eskola sortzailearen ikusmoldetik egindako lehen lan teorikoa dugu. Silaba-egitura azentu-kokagunearekin lotzeko erabiltzen du Teoria Metrikoa.
7. Euskalki guztietan bat datozen ezaugarriak eskaintzen dizkigu: besteak beste, klitikoan zerrenda.
8. Bokal-harmonia eta azentu-unitatearen arteko lotura egiten du.
9. Datu akustikoak azalpen linguistikoaren mesederako direnez eta azalpen horretan oharmena nagusi den neurrian, azentuaren oharmenean jakiteko zein zen izari nagusia FOren oinarritzko maiztasunaren eta euskal azentudun silabaren pertzepzioaren artean dagoen korrelazioa aztertzeko test bat egiten du. Parte hartuko dute 15 euskaldun zahar eta 15 euskaldun berrik. Ondorioetako oharra garrantzi handikoak dira euskalkien azentu kontuen gorabeherak argitzen dituelako.

Txillardegi egindako ikerketa-lanen ondorioz Euskara Batuaren Ahoskera kontuak aztertuak eta argituak zeudelako ustea zabaldua bazegoen ere, Euskaltzaindia luzatuko da eginkizun horretan.

1986an Euskaltzaindiak "Euskal Ebakeraz" Durangon egin zituen jardunaldien amaieran, ahoskeraren inguruko arau-gidari batzuk eskatu zizkioten irakaskuntzako eta irrati-telebistako zenbait esatarik. Horien artean zen Txillardegi ere. Euskaltzaindiak erantzun zuen "ge-

rora gabe poliki-poliki egin beharreko lana zela". Horiek horrela, urte betera, berriz ere, UEUn, Txillardegiren gidaritzapean "Azentuaz eta Ahoskeraz" egin zen biltzarraren amaierako ondorioetan nabarmendu zen, batetik, gidaritzaren beharra erabiltzaileen artean beraldiko nahastea zegoelako ahoskera kontuetan, bestetik, lanak aurreratutako zeudela, eta azkenik, Euskaltzaindiari eskaera zehatza egin zitzaion, alegia, behingoz eman zitzaion Ahoskera Batuari buruzko arau zehatzak.

Eskaerak eskaera, Euskaltzaindiak 1993an eratu zuen Ahoskera Batzordea. Patxi Altuna zuen buru eta Txillardegi batzordekideen artean.

Azkenean, 1998ko ekainean onartu zuen Euskaltzaindiak Euskara Batua Ahoskera Zaindua (EBAZ). Ezin uka, beraz, alor honetan ere, Txillardegik lanaren poderioz ereindako hazia ernatu eta hasia dela uzta ematen.

4. Gaur egun zer?

Bi libururekin heldu zaigu Txillardegi. Etenik gabe euskararen aldeko lanean darral. Gaur egun bertsolariaren jardueretan sustraituta, beti gogoko izan dituen fonetika, fonologia, ahoskera, silaba, eta silaba-egitura ari da aztertzen.

Euskararen egoerari bagagozkio, 1956tik gaur arte, azken mende erdi honetan, euskarak bide luzea egin du. Hiztun gehiago dago. D ereduko ikasleak gehitu dira eta jende ugari euskaldundu, esparru berriak irabazi irakaskuntzan, komunikabideetan, alor tekniko eta zientifikoetako erabileran, ...

Baina, idatzirako euskara batua sendotzen joan bada ere, ahozkoaz ezin beste horrenbeste esan. Jolasean, kalean, lagunartean, etxekoekin, erabilera formaletan, darabilgun euskara askomoduzkoa izateaz gain, askotan eredu bakarrekoa da (ikastolako eredu edo euskaltegikoa).

Fonoestilo bakarra izatea euskara erabiltzean, hiztunarentzat mugatzaile eta txar da; izan ere, euskarak ematen ez diona aldame-neko erdaretatik hartuko du, egoera jakin horrek eskatzen dion bizitasunaz baliatzeko. Ezinbestekoa da, irakaskuntzan ahozko estandarra, euskalkiko ahoskera biziekin uztartzea, hizkera-maila ezberdinak

irakastea, hiztunak beharko dituen erabilera ezberdinetan bere esku izan ditzan.

Honek guztiak ekarri du hizkera-mailen araberako aldakortasunaren eta moldakortasunaren moteltzea. Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua berandu etortzeaz gain, (arauak segmentalak dira, kontsonante-bokalen ahoskerari dagozkie), gutxi argitu, zabaldu eta irakatsi dira.

Pedagogia egokia erabiltzearen kontua izan liteke: kantuaren bidez, funtsean erritmoa den horren bidez, irakastea ahozko batua eta hizkera-mailak -ez baitira bata bestearen ordeko, osagarri baizik. Eta berriz ere, prosodia dugu korapilo larri. Zaila da euskal prosodia irakasteko "euskaldun berriek ezin dute belarriz ikasi euskal azentua" eta ikasteko. Galderak berehala datoz, nola irakatsi kantua?, zein eredu erabili?, ...

Ikerketei bagagozkio, Txillardegik ereindako hazia ari da fruituak ematen. Egindako bidea aintzat hartuta, bide berriak urratzen ari diren hizkuntzalari gazte asko ari da lanean. Egungo aurrerapen teknikoek ematen duten aukera paregabeari esker, datu akustikoak eta akustikaren inguruko lan monografikoak asko ugaritu dira unibertsitatean; gero eta nabariagoa da datu akustikoen ugaritasun eta, orobat, euskal hotsen ezaugarri akustikoen ezagutza. Hala ere, asko dago egiteke, fonetikan gertatzen dena jaso eta erabateko zehaztasunez aztertzeo orduan.

Beste horrenbeste esan liteke prosodiari buruzko ikerketez, lehen ibilitako bideak argi berriz pentsatuz eta bide berriak zabalduz, gero eta ugariagoak dira ikerketak.

Aurrera begira, ikerketek, nahitasunek, herritarren inplikazioek ... bakarrik ez dute salbatuko euskara biziaren eta erabileraren auzia. Nahitaezko da: a) euskararen etorkizunean sinestea; b) nahi izatea euskara bizi dadin; eta egiazko hizkuntza politika betearazlea abian jartzea.